

KULTŪRA

MENAS LITERATŪRA MOKSLAS

2009 LIEPOS 4 d.

DRAUGO ŠEŠTADIENINIS PRIEDAS

Nr. 126 (27)

Pastabos pačiam sau

Apie istorijos mokymą ir patriotizmą

Opatriotai yra ugdomi! Visose tautose ir valstybėse. (...) Neturėjom mokyklų, neturėjom spaudos, knygų, neturėjom nieko, vien didį vargą, daug didesnį nei dabartinių mūsų kumečių, bet beraštės motinos ir tėvai jų priugdė pilną Lietuvą. Klumpėmis apsiavę, jie 1918 m., vos pašaukti, susirinko ginti Lietuvos. Nė vieno nereikėjo dukart prašyti. (...).

Patriotus ugdo šeima, literatūros ir istorijos mokytojai. Negaliu pamiršti vieno epizodo iš J. Audėno, ilgamečio A. Smetonos padėjėjo, prisiminimų knygos. Prezidentas išsikvietė J. Paknį, Centrinio banko valdytoją, pagarsėjusį nepaprastu nekalbimu. Jeigu Ministrų kabineto posėdyje jis pasakydavo sakinį, ilgesnį nei trys žodžiai, kitą dieną laikraščiai parašydavo: „Vakar posėdyje Paknys išrėžė ilgą kalbą“. Taigi, išsikviečia Paknį Smetona, atkiša barzdelę į priekį ir pareikalauja:

- Rytoj Čekoslovakijos bankui perveskit du milijonus litų!
- Nėra pinigų.
- Kaip nėra pinigų?! Mes iš jų perkam tūkstantį kulkosvaidžių!
- Žaislams nėra pinigų.
- Ar čia jums žaislai?! Šito prašo Krašto apsaugos – pati svarbiausia! – ministerija!..
- Svarbiausia Krašto apsaugos ministerija yra Švietimo ministerija! – atrėžė J. Paknys ir visas išsprakaitavo nuo tokio savo kalbos ilgumo.

Ar jis buvo neteisus, pone G. Steponavičiaus? Ar iššovė bent vienas iš to tūkstančio kulkosvaidžių ir ar ne tūkstantis mokytojų paguldė galvas, išėję vėliau į miškus?

Patriotas niekada nebus nei konformistas, nei kolaborantas. Tačiau kaip juos dabar ugdyti, jeigu net tautinės mokyklos sampratą patys sumindėm į purvą? Būdami tokie maži pasaulyje?!

Istorijos mokytojas, liepdamas vaikams iškalti Mindaugo karūnavimo ir Žalgirio mūšio datas, neišugdys niekada jokio patrioto. Kumečio vaiko jausmams, per kuriuos iš esmės ir ugdomas patriotizmas, tai nieko nebesako: karaliai, didieji kunigaikščiai, tolimi šimtmečiai, visokios ten Liublino unijos...

Kad mokytojas galėtų mokyti, jam reikalingos mokymo priemonės. Ar dabartinis istorijos mokytojas jų turi? Nebent penkis skirtingai parašytus istorijos vadovėlius, pilnus datų, bet nieko nesakančius vaiko jausmams. Švietimo reformą reiktų pradėti nuo pačių mažiausių galvėlių, kol dar minkšti momenėliai, ir užbaigti ją kietomis studentų galvomis.

Ir dar nepamirškim, kad dabartiniai vaikai – jau nebe knygų, o ekrano vaikai. Ten rodome dalykus jie priima tikriausiai už tikrą, iš ten jie renkasi sau sektinus pavyzdžius, dorovės nuostatas, kurios vėliau juos suformuos, patiems neįjuntant, į vienokius ar kitokius suaugusių žmonių. O istorijos mokytojas – ar turi jiems ką parodyti tame ekrane?

Nežinau, gerbiamas Ministre, ar jūs turėjot laiko Vasario 16-ąją visą dieną praleisti prie LTV ekrano. Ar matėt nuostabius dokumentinius filmus: „Ketvirtasis prezidentas“, „Stirna“, „Smogikai“, ar nevirpėjo lūpos klausantis Veronikos dainų apie partizanus?

Štai jums gatavos mokymo priemonės istorijos mokytojams. Užtenka įrašyti jas į kompaktines plokšteles diskus ir išsiuntinėti visoms Lietuvos mokykloms, nes juk visos, tikiuosi, turi bent po šiokių tokių kompiuterį. Tai kainuotų tiek nedaug, jog net A. Kubilius ir A. Šemeta nepastebėtų.

Bėga laikas, išmiršta senieji kovų dalyviai, o dokumentika yra dokumentika, – ji negali laukti naujo Seimo rinkimų. Ir mūsų vaikai negali. Juk jie tuoj nebebus vaikai, o kuo bus – niekas nežino. Išvarėm į užsienius jų tėvus, gal tuoj išvargsim iš tautos ir jų vaikus. Nebeturim laiko, Ministre, tikrai nebeturim.

Romualdas Granauskas

Ištrauka iš „Metų“ anketos, 2009.

Gano žąsis, 1934. Šiaulėnų valsč.

B. Buračo nuotr.

Vaikystė. Autoportretas

Rytmečio sniegas. Už miško šaudo.
O šiapus – traukia neblaivą dainą.
Vaikas įsitveria lekiančio šiaudo
Ir į mokyklą, jo vedamas, eina.

Giedras vidudienis. Klasėje šalta.
Dešimtkart dešimt – šimtas. Daugyba.
Po to – istorija. Veža nušautą
Didvyrį. Vaikui širdį sužnybia.

Vėjas prieš vakarą kalnus pripustė.
Kaip į namus parklampoti papievėm?
Vaikas po medžiais sėdas į pusnį
Ir išitraukia knygelę – Krėvę.

Jonas Strielkūnas

Kitame numeryje:

- „Draugui“ – 100
- Paroda „Kryždirbystė Lietuvoje“.
- Vlodo Braziūno poezija.

Redaguoja **Renata Šerelytė** rainbow.vilnius@gmail.com
Maketuoja **Jonas Kuprys**

Šio šeštadienio Kultūros turinys

- 1–as psl. **Romualdas Granauskas**. Apie istorijos mokymą ir patriotizmą.
- 2–as psl. **Stasys Goštautas**. Užrašai iš Dainavos II.
- 3–as psl. **Renata Šerelytė**. Tyrosios poezijos kūrėjas.
- 4–as psl. **Marija Stankus-Saulaitė. Julija Švabaitė-Gylienė**. Eilėraščiai.
- 5–as psl. **Vilis Normanas**. Neskęstanti Platono idėja: Atlantida.
- 6–as psl. **R. M. Lapas**. Tas laisvės nevertas, kas negina jos...
- 7–as psl. **Aldona Žemaitytė**. Kartų polilogas modernioje erdvėje.

Užrašai iš Dainavos II: sienų tapyba Valkininkuose

STASYS GOŠTAUTAS

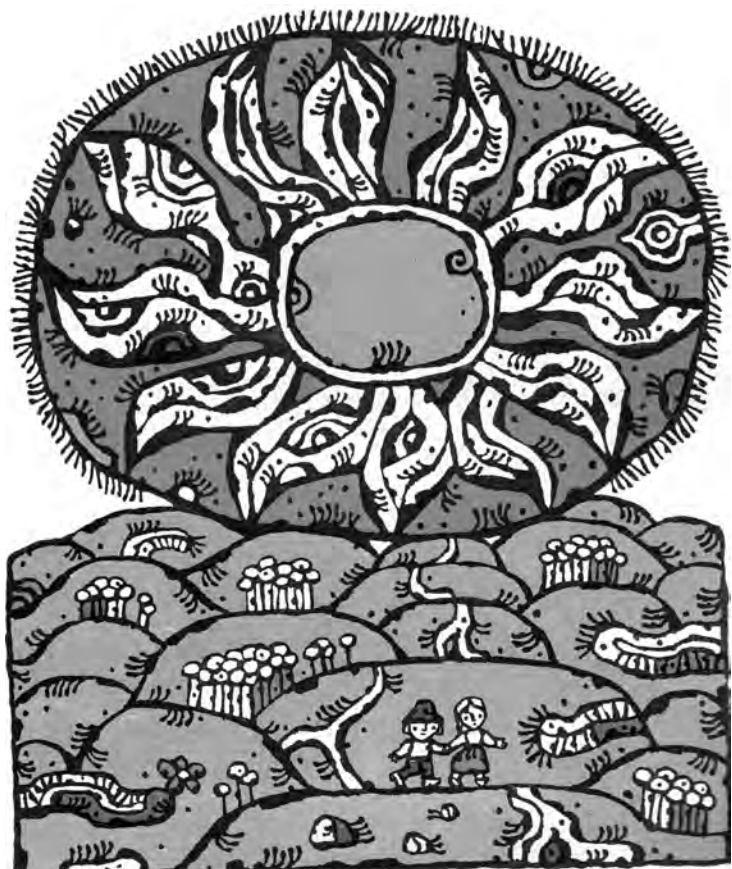
Prieš daugelį metų, rodos, 1973-aisiais, man teko aplankyti Vilniaus dailininkus Birutę Žilytę ir Algirdą Steponavičių. Turėjau jiems perduoti kažką iš JAV. Gerai prisimenu vaises, kurios tęsėsi visą naktį. Paskui nelegaliai mane nuvežė į Valkininkus parodyti ten esančioje vaikų sanatorijoje „Pušėlė“ šių dailininkų ką tik užbaigtą sienų tapybą. Abu jie ne tik dalinosi bendru gyvenimu, bet kartu sukūrė retas estetines formas, tartum paimtas iš vaikų sapnų. Dabar, po 36 metų, Lietuvos dailės istorikų draugijos (LDID) organizuotos išvykos po Dainavą dėka visai netikėtai vėl atsidūriau Valkininkuose, kur tebėra tie patys Žilytės ir Steponavičiaus 1969–1972 m. sintetinė tempera nupiešti dvylika sienų tapybos pano (pranc. *panneau*), deja, jau gerokai sunykę ir apgadinti.

Tai nepaprastas kūrinys, kurį būtina gelbėti nuo neišvengiamos pražūties. Tiesiog nesuprantama, kad tie pano neapsaugoti nuo temperatūros svyravimų, o vaikai, bėgdami pro šalį, liečia tapybą, lupa pavaizduotiems herojams akis, dažo lūpas, braižo pieštukais. Nedaug kainuotų įrengti nors perregimą plastikinę pertvarą, kuri atskirtų kūrinių nuo sanatorijos vaikų rankų. Aišku, geriausia atveju reikėtų tą sienų tapybą pervežti kur nors į Vilnių ar kitą miestą, kur būtų galima ją atnaujinti ir tinkamai saugoti. Tragiška, kad praėjus palyginti nedaugeliui metų, jau reikia kūrinių restauruoti ar bent konservuoti. To nepadarius, pano sunyks, ir teks gailėtis, kad laiku nepasirūpinta jį gelbėti.

Dabar – apie tapybą, pilną Lietuvos istorijos, senų padavimų vaizdų, nes aplink juk Krėvės Dainava, kur viskas yra įmanoma, kaip pasakoje. Kiekvienas paveikslas turi savo temą, skirtą vaikams, bet meniškumu patraukia ir suaugusius „vaikus“. Kiekvienas paveikslas padalintas į dvi horizontalias dalis – į dangų ir žemę, veiksmas vyksta paraleliai – viršų ir apačioj. Kiekviena figūra – ko nors mums gerai pažįstamo metafora, pamatyta dailininko akimis.

Kas vaizduojama tuose pano? Pirmasis vadinasi „Trys raiteliai“. Turbūt jų misija – įvesti žiūrovą į pasakų pasaulį, kuris skleisis kituose paveiksluose. Kas tie trys broliai, karžygiai ar karaliai, paliekama spręsti žiūrovams.

Antro paveikslo pavadinimas – „Degantis laikrodinis ir Vandens žvaigždynas“: filosofinis apmąstymas apie gyvenimą ir jo reikšmę. Tad toli

Algirdo Steponavičiaus iliustracijos K. Kubilinsko knygai „Varlė karalienė“.

gražu skirtas ne vien vaikams pasidžiaugti. Čia atsiranda tilto įvaizdis, kuris bus kartojamas beveik visoje sienų tapyboje.

Trečiajame paveiksle „Jaunystės šventė“ – trys muzikantai, trys gitaros, pagal kurių muziką visi šoka, mylisi ir išgyvena dainos ir melodijos judesį. Čia turbūt Lietuvos „The Beatles“, kurie tuomet, 1965–1972 metais, užkariavo visą pasaulį.

Ketvirtas paveikslas „Vasara“ siejasi su senaisiais tikėjimais, išlikusiais nuo pagonių laikų. Tai šv. Jono naktis (Rasos), kuri visoje Lietuvoje švenčiama su nepaprastu džiaugsmu.

Tęsdami pagonišką tematiką, dailininkai atkūrė seną „Eglės žalčių karalienės“ pasaką, kuri niekada nenustos būti stebuklinga. Motina su vaikais stovi visatos ir likimo akistatoje, likimo, kuris gali būti žiaurus ir gailestingas, palankus ir pilnas išdavystės.

„Gyvenimo kelias“ – vėl tiltas per nesibaigiančią jūrą, šį kartą tai magiškas tiltas, kuris turėtų kažką išgelbėti iš pražūties.

Septintasis paveikslas – „Saulė“. Pasak pačių dailininkų, „tai šviesos, gėrio ir gyvybės simbolis. Apačioje, tarsi tai patvirtindami, žaidžia (ar mušasi) ugniniai gaidžiai. Gegutė kukuoja likimą...“

Aštuntasis – „Slibinas ir mergelė“, daugelį kartų visose mitologijose kartotas motyvas: vargšė mergaitė aukojama slibinui, kad kiti galėtų toliau gyventi ir nebijoti ateities.

„Mergelė gulbė“ visada buvo mergautinės laisvės simbolis. Šiame paveiksle gulbių plunksnos, paliktos krante, gal simbolizuoja atsidavimą vedybų naktį. Autoriai vėl žaidžia su vaikiškais pasakomis ir mitais.

Dešimtas – „Kova“: tar-

pusavyje kovoja raudonas ir mėlynas riteris. Vie nuoliktasis – „Ikaras“: „dvasinis žmogaus alkis ir ilgesys“ pakilti virš žemės. Vaikams veržimasis į erdves irgi pamokantis pavyzdys.

Paskutinis, dvyliktas pano gana keistu pavadinimu „Knygos“. Ar tik čia nebus B. Žilytės ir A. Steponavičiaus puikiai iliustruotos vaikiškos knygos? Už jas dailininkai pelnė ne vieną apdovanojimą tarptautinėse parodose. Jų iliustracijų stilius plėtotas ir Valkininkų sienų tapyboje, tik pastarojoje įgavo naują monumentalią formą.

Galima ir toliau gilintis į talentingų dailininkų kūrybą, ji turtinga formomis ir sugestijomis, bet dabar svarbiausia gelbėti vieną iš jos viršūnių – Valkininkų sienų tapybą, kad ji nedingtų, kaip kasdien dingsta daugelis mūsų kultūros paveldo lobynų. □

TYROSIOS POEZIJOS KŪRĖJAS

Jonui Aisčiui –105

RENATA ŠERELYTĖ

Šiemet minime jau 105-ąsias iškilaus lietuvių poeto Jono Aisčio metines – poeto, įtraukto ne tik į visas lietuvių literatūros studijų programas, bet ir į lietuviškų mokyklų vadovėlius. Galima drąsiai teigti, kad be šio savito ir originalaus braižo kūrėjo ne tik išeivijos, bet ir visos Lietuvos literatūros peizažas būtų nepilnas, neorganiškas, netgi – „nelietuviškas“. Tarp Lietuvos poetų sklaido netgi toks posakis – „aistiška dvasia“, apibūdinantis ilgesingo liūdesio, grakštaus dainingumo, elegiškos harmonijos kupiną ir romansiniu tonu pasižymintį poeziją – tokią, kokią kūrė J. Aistis. (Beje, vienas iš Lietuvos regionų netgi teikia J. Aisčio premiją poetams, kaip prioritetą įvardydamas „aistiškos dvasios puoselėjimą“). Gimęs 1904 m. liepos 7 d. Kampiškėse (Kauno raj.), dirbęs ir studijavęs Grenoblyje, Nicoje, Paryžiuje, gyvenęs ir triūsęs JAV, dabar jis ilsisi toje pačioje žemėje, išauginusioje „ilgesingo liūdesio“ poeto talentą – Rumšiškėse, Kaišiadorių raj., netoli Kauno (perlaidotas 2000 m.).

Vargu ar reikia skaitytojams priminti poeto biografiją – ji detalai pateikiama ir „Lietuvių egzodo literatūroje (1945–1990)“, redaguotoje Kazio Bradūno ir Rimvydo Šilbajorio, ir, pavyzdžiui, 2001 m. Vilniuje išleistoje „Lietuvių literatūros enciklopedijoje“ (redaktoriai – Vytautas Kubilius, Vytautas Rakauskas, Vytautas Vanagas). Nesunku susirasti ir sužinoti poeto biografijos, gyvenimo, kūrybos faktus, parašytų knygų datas ir pavadinimus, premijas ir visa kita. Kur kas mįslingesnė – poeto kūrybos paslaptis. Tai, kas neleidžia jai pasenti, susmulkėti, išsikvėpti (kaip dažnai atsitinka su vidutinio talento rašytojais), o priartina poeto kūrybą prie mūsų dienų, nepalieka abejingų, užgautą širdies stygą, kuri yra jautriausia, ploniausia, kuri atsiliepia į subtiliausias žodžio virpesius.

Itin svarbu yra tai, kad Jonas Aistis – poetas, kurio eilėraščiai, parašyti „dideliam sielvarte“, grau-dume, netgi – agonijoje, remiasi antikine katarsio teorija: lyrika gimsta iš kančios, liūdesys ir grožis – neatskiriamos poezijos sąvokos. Aisčiui eilėraš-tis buvo įstabumo, stebuklo apsireiškimas – gal-būt dėl to jo eilėraščiuose toks dažnas žodis „pa-saka“, o pasakoje, kaip žinia, tikrai nepritrūksta įstabių stebuklų. Stebuklo momentas – Aisčio ei-lėraščio viršūnė. Grožio akimirkos suvokimas ir nuostaba. Pasak „Lietuvių literatūros enciklope-dijos“, J. Aistis, perėmęs iš prieškarinės lyrikos (K. Binkio, B. Sruogos) „glostančio žodžio stilisti-ką“, suteikė „poetinės kalbos švelnumui subti-

liausio virpėjimo“. Aisčiui nebuvo svetima nei lie-tuviškoji dainiškoji poezijos tradicija, nei Europos poezija – ir senoji, ir tuometinė. Poetinė Europos kultūra išugdė ne tik precizišką J. Aisčio formos jausmą (sonetas, rondo), bet ir kompozicijos grakš-tumą ir skaidrumą, klasikinį aiškumą ir skaidru-mą. Tikras poetas turi įveikti formą, turi jausti kalbos ritmiką ir tvarką, nesiremti verlibru kaip poezijos rašymo pagrindu – Aistis yra iš tų poetų, kuriems šis apibūdinimas tinka. Tai turėtų būti svarbu ir šiuolaikiniams poetams, kurie, deja, ne-retai nueina lengviausiu keliu, pamiršdami, kad eilėraščio forma tokia pat svarbi, kaip turinys, o formos įvaldymas – poeto meistriškumo ženklas.

Tai, kad Jono Aisčio kūryba ne tik nepaseno, bet ir yra įtraukta į lietuvių literatūros „aukso fon-dą“, liudija ir Lietuvos rašytojų sąjungos leidyklos (vyr. redaktorius Valentinas Sventickas) leidžia-ma „Lietuvių literatūros lobyno – XX amžius“ se-rija, mecenuojama Česlovo ir Ramūno Karbaus-kių. Jonas Aistis – vienas iš reiklios redaktorių ta-rybos (Viktorijos Daujotytės, Algio Kalėdos, Čes-lovo Karbausčio, Petro Palilionio, Valentino Sven-ticko) aprobuotų autorių. Šalia Bernardo Braz-džionio, Henriko Radausko, Igno Šeinių, Anta-no Škėmos, Antano Vaičiuliaičio ir kitų trisdešim-ties „aukso medaliais“ įvertintų autorių.

Pabaigai – keletas kontroversiškų vertinimų iš „Lietuvių literatūros kritikos“ II tomo, išleisto Vilniuje 1972 m. (redaktoriai – K. Korsakas, K. Doveika). Štai jautri Antano Miškinio recenzija, kurioje Jonas Aistis vadinamas „tyliojo sielvarto poetu“, pasižymintiu „poetiškąja elegancija“ ir „literatūrine kultūra“ – ir neteisūs yra rašėivos, kaltinantys poetą perdėtu pesimizmu, nes jei Ais-čio kūryboje „prasiveržia džiaugsmas, tai dvigubai didesnis už tą jo neaprepiamą ir tylų sielvartą“ (A. Miškinis, „Tyliojo sielvarto poetas“, „Vairas“, 1940 m.). Juozas Keliuotis, recenzuodamas J. Aisčio eilėraščių rinkinį „Užgesę chimeros akys“, kaip pagrindą mini katarsį, nuskaidrintą, virtusį „muzika ir plastine vizija“, apie tai, kad poetas „tyrajai poezijai“ aukoja viską – „savo jausmus, savo mintis, net savo kraują (...) poe-zija, gimusi iš nuskaidrintos poeto išgyvenimų medžiagos, jam gali teikti estetinio džiaugsmo, nors ji dainuotų ir apie didžiausią skausmą“. Antra vertus, J. Keliuotis griežtai paneigia, kad Aistis – pesimistas. „Jis tik atidengia gyvenimo tragizmą, bet niekad nenustoja tikėjęs būtimi ir poezijos grožio realumu (...) jis tyrosios poezijos kūrėjas, mistikas, gelmių ir tragizmo poetas“ (J. Keliuotis „Jono Kossu-Aleksandravičiaus „Užge-sę chimeros akys“, „Naujoji romuva“, 1938 m.).

Galbūt todėl kitų autorių, šiame tome įvar-dytų „pažangiosios“ ir „marksistinės“ kritikos flangų atstovais, tezės da-bartiniame kontekste at-rodo šiek tiek juokingos. Vieni vadina Aistį „nukri-tusia žvaigžde“, nereika-linga „naujamajai sistemai“, jis ir B. Brazdžionis – „labai liūdno veido rite-riai“, kurių liūdesys „turi grynai egoistinius ir vi-suomeniškus motyvus“ (Jonas Šimkus, „Lietuvos žinios“, 1934 m.). Kitiems nepatinka Aisčio mistika „bejėgiškumas, fataliz-mas“, su kuriais ryžtin-gai nekovojava kaip su atgyvenusiais prietarais (A. Maginskas, „Kultū-ra“, 1938 m.). Betgi šian-dien matome, kur nuve-da kova su „prietaisais“ –

Jonas Aistis

o į „prietarų“ sritį neretai patenka ir talentas, ku-ris nepasiduoda aplinkybėms ir ideologijoms, ku-ris, duotas Dievo, yra unikalus ir neiškreipiamas. Jono Aisčio kūryba, perėjusi prieštarų vertini-mų ugnį, šiandien atsiskleidžia Lietuvos skaity-tojui kaip aukso grynuolis, kaip laiko subrandinta ir patikrinta vertybė. O poeto metinių paminė-jimas – proga prisiminti ir patį kūrėją. Poetą, lite-ratūros darbininką, šeimos ir visuomenės žmogų, skaitytoją ir autorių, asmenybę ir legendą. □

Jonas Aistis

SERENADA

Kai nublykšta skliautai ir dar vien tik vakarė
Kaip sidabro drugelis plasnoja viena,
Sušiuena platano šakelės nukarę
Ir iš tolo atplaukusi meilės daina...

Ilgesingi nemarūs troškimai atbunda
Tartum žvilgsnio gražaus ir gelmė, ir gėla –
O kad vakaras virstų į milžiną skundą
Ir taip nuolat kuždėtų vakarė tyła...

O kad prieteliaus toly paskendusiam lange
Suplasnotų sidabro drugelis žvainus –
Prakalbėtų visa tad nublyškus padangė,
Atminimų vėjelis padvelktų švelnus...

O kad tujen tada, rodos, lange rymotum,
Atsidėjus klausytum vakarės tylos,
Tai sidabro drugeliais tavęsp nuplasnotų
Šitie žodžiai, pilni nematytos gėlos!..

Grenoblis, 1943 04 19

Jonas Aistis su žmona Aldona, Putnam, CT., JAV, 1951 m.

Klaidos atitaisyimas. 2009.06.27 „Kultūriniame“ priede skelb-tame Gražinos Mareckaitės straipsnyje „Vilniaus dukra“ po nuotrauka turėtų būti ne Chmieliausko, o Antano Kmieliaus-ko pavardė. **Atsiprašome skaitytojų.**

Marija Stankus-Saulaitė

ALGIUI

1

Atsakiklis kartoja tavo žodžius –
pasiekėte mūsų namus; palikit žinutę.
Išgirstu tavo balsą tik taip, tik tada.

Tavo veido bruožai ryškūs mano žvilgsniui.
Gražus esi. Prisimenu pirmąją dieną
ir trisdešimt vienerius metus vėliau paskutinę.

Visur tebesi: tavo ūgis, žingsnis, judesiai
man prieš akis. Matau tave savo dienų eigoj.
Laikausi tavo meilės, artumos visur.

2

Bandė tave atgaivinti; pakvietė mane
atsisveikinti, pasakyti paskutiniuosius žodžius
tau mirštančiam. Kita kalba, tai nesuprato,
ką sakiau, bet laukė ir tikėjosi, kad mano balsas
tave išlydės iš šio pasaulio ramiai.

Taip ir buvo. Su mano žodžiais iškeliavai.

Turėjau tave palikti ligoninėj, vėliau žemėj.
Įrašiau mūsų vardus į akmenį, mūsų pavardę,
tavo metus, tavo nuostabų gyvenimą ir tavo mirtį.
Tik tiek, Algi, išdrįsau, nors norėjau pripildyti
visą žemę ir visą dangų tavo vardo raidėmis.

3

Mano brolis palaidojo tave. Palaimino karstą
ir duobę ne tavo tėvynėj, kurią branginai, ne Kanadoj,
bet čia, kur dėl manęs likai; prie mūsų tėvų

prie mūsų motinos, kurią trumpai pažinai;
prie tėvo, kuriam, ligoniui, devynerius metus padėjai.

Aplankėm tavo šeimą ir greitai grįžom

tai dienai, tavo mirčiai, kai be septynių dešimtą
valandą vakaro liepos vienuoliktą užgesai.

4

Greitai padėtį suvokdavai; viską atsimindavai.
Skaitei ir žinojai daugiau už mane. Vis būdavo
įdomu girdėti ką galvoji ir svarbu kaip vertini įvykius.

Kiekvieną sukaktį švėsdavom naujai, ypatingai.
Už viską būdavom dėkingi. Atleisdavom tuoj pat.
Todėl šiandien galiu rašyti apie mus abu,
apie tave ir apie save, nors likau tik aš.

5

Tęsiu tavo gyvenimą su savuoju. Mano širdyje
tavo svajonės ir siekiai. Mano širdyje
tu, visada tu.

Julija Švabaitė-Gylienė

* * *

Bekešo kalne
klaupiasi vaidilutės
prie šventos ugnies - - -

Sveikina rytą
Vilniaus baroko perlai –
Petras, Povilas - - -

Žydi gėlytė
tarp Katedros akmenų –
nesumindžiokit!..

* * *

Kaip rožių lysvę
savo dienas raviu
tarp aštrių dagių - - -

Tavo valioje
visas šis gyvenimas –
atleisk jo kaltes!..

Pagelbėk mums,
neleisk siekti didybės, –
ji žudo sielą...

* * *

Skyniau ramunę
prie Trijų Kryžių kalno
prieš daug daug metų - - -

Ten jos lapeliais
būriau savo jaunystės
didžiąją meilę - - -

Ilgai ieškojau,
ir netikėtai radau
Aušros Vartuose - - -

Gal su ja liksiu
ten – Dievulio soduose,
jei būsiu verta...

Neskestanti Platono idėja: Atlantida

VILIS NORMANAS

Kaip mes apie ją sužinojom

Galbūt apie Atlantidą ligi šiol nieko nežinotume, jeigu ne graikų filosofas Platonas, gyvenęs 422–347 pr. Kr. Būtent jis pirmasis aprašė paslaptingai dingusią salą, kurios egzistavimu vis dar abejojama. Savo dialoge „Timėjas” Kritijo lūpomis Platonas pasakoja tokią istoriją: *Tais laikais Atlantidos saloje buvo didelė ir galinga imperija, valdanti visą salą ir netgi kai kurias žemyno dalis. Vėliau Atlantidos kariai užkariavo Libiją nuo Heraklio stulpų iki pat Egipto ir Europą, iki pat Tyrėnijos. Ši beribė karinė jėga, susivienijusi, siekė paskandinti kraujyje ir mūsų, ir tavąją šalį, ir visą pasaulį šiapus Heraklio stulpų. Ir tada, Solonai, tavoji šalis sužibėjo tarp kitų savo dora ir galia<...> Tačiau vėliau prasidėjo žemės drebėjimai ir potvyniai, ir per vieną dieną ir naktį Jūsų kariai prasmego po žemėmis, o Atlantidos sala taip pat išnyko nugrimzdama po vandeniu. Štai kodėl jūra šiose vietose neįveikiama ir neištirta, nes ten dumblo sekulmos iš nugrimzdusios salos.*

Mokslininkai vis dar laužo galvas, bandydami nustatyti, ar pasakojimas apie Atlantidą buvo tik filosofo fantazijos vaisius, ar turėjo realų pagrindą. Bene didžiausias keblumas yra tas, kad vieta, kurią nurodė Platonas, atrodo visiškai neįtikima ir tik neseniai tyrinėtojų pateiktos išvados apie žemės plutos poslinkius leidžia daryti prielaidą, kad norint rasti pradingusią salą, reikia grįžti atgal į praeitį ir iš šios perspektyvos žiūrėti į galimą jos vietą.

Kur gi ji galėtų būti?

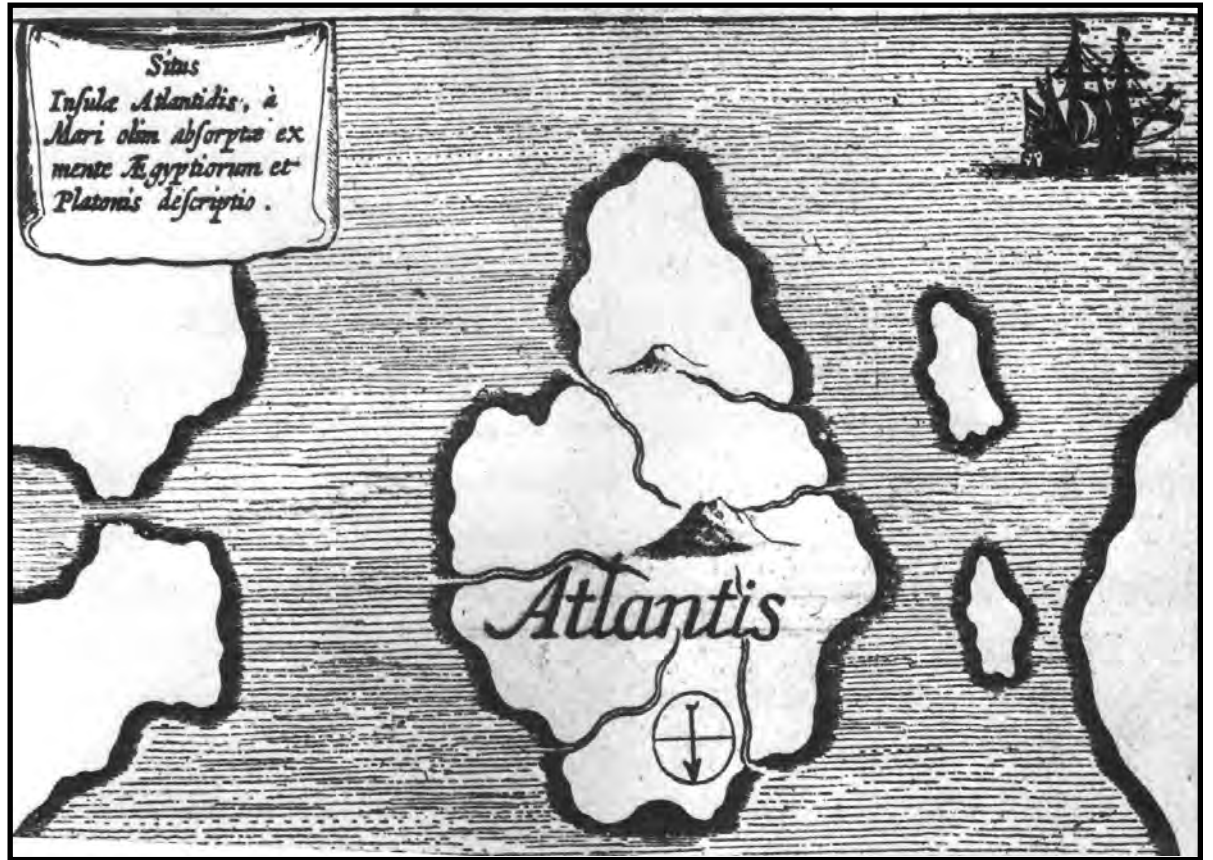
Jei tikėsime Platono pasakojimu, Atlantidos žemynas nuskeno prieš 11000 metų, vadinasi, 9000 m. pr. Kr. Istorikams nėra žinoma jokia pažangi civilizacija, galėjusi egzistuoti tuo metu. Pačios pirmosios mums žinomų civilizacijų užuomazgos tesiekia penktą tūkstantmetį prieš Kristų. Hipotezių apie tai, kur galėtų būti nuskendusio Atlantida, tiek pat daug, kiek ir nesėkmingų bandymų ją rasti. Mokslininkai, nuotykių ieškotojai arba paprasčiausi smalsuoliai stengėsi kaip įmanydami pralenkti vieni kitus ir *surasti* aibę vietų, kuriose neva ilsisi šis žemynas, tačiau kol kas niekas nesiryžta drąsiai teigti, kad rado Atlantidą.

Plačiausiai paplitusi teorija, kad Atlantida gyvavo dabartinėje Kretos saloje, tačiau ši sala vis dar nenuskendusio, jos geografinė padėtis neatitinka Platono aprašytosios. Kiti tyrinėtojai teigia, kad Atlantida galėjusi būti Teros arba Santorino sala Graikijoje, į šiaurę nuo Kretos salos. Viena iš realiausių mokslinių hipotezių, kad Atlantida galėjusi būti Atlanto vandenyne, kur dabar tik kyšo Azorų salų kalnų viršūnės.

Jūros dugne prie Puerto Riko aptiktos dvi 23,000 pėdų gylio duobės leidžia manyti, kad prieš tūkstančius metų čia nukrito milžiniška kometa ar asteroidas. Specialistai tvirtina, kad kūno, išmušusio tokias duobes, jėgos pakaktų sunaikinti bet kokią salą. Tarp kitų galimų vietų yra minima Tunisas, Marokas, Vakarų ir Rytų Afrika, Šiaurės jūra, abu Amerikos žemynai, Jukatanas ir Centrinė Amerika, Sacharos dykuma ir Antarktida.

O gal tai Antarktida?

Pastaruoju metu tyrinėtojų, remiančių hipotezę, kad Antarktida ir yra paslaptingasis Atlantidos žemynas, vis daugėja. Antarktidos žemynas užšalo tik 4000 m. pr. Kr. ir kaip tik tuo metu skirtingose žemės vietose atsirado pirmosios civilizacijos. Jos nukrito iš dangaus, lyg mana izraelitams, ir niekas iki šiol negali paaiškinti, kodėl taip nutiko. Žemės pluta iš tiesų yra labai plona ir gali

Filosofo Platono aprašytoji Atlantidos civilizacija.

pasislinkti kaip visuma. Tai patvirtina faktą, kad Antarktida galėjusi ne nugrimzti, bet visiškai pakeisti savo buvimo vietą. Senuosiuose žemėlapiuose šis žemynas vaizduojamas su upėmis ir ežerais.

Tik visai neseniai mokslininkams tapo prieinami JAV povandeninių laivų per pastaruosius dešimtmečius surinkti duomenys apie Arktikos ledų storį. Šie duomenys leido daryti prielaidą, kad Antarktida galėjusi būti gyventi tinkamas žemynas.

Šiuolaikinis atlantologijos Platonas

Būtent taip Ignacijų Lojolą Donelį (1831–1901 m.) pavadino Bermudų trikampio tyrinėtojas Čarlzas Berlicas. Iki I. Lojolos Donelio susidomėjimas Atlantida buvo gana santūrus. Ilgą laiką šis ekscentriškas vyras buvo politikas, tačiau pakeitęs visas įmanomas politines pažiūras jis nusprendė pasitraukti, iš, jo žodžiais tariant, *purvinos politikos duobės*. Po nepavykusios politinės karjeros būsimas atlantologas parašė bestseleriu tapusią knygą – „Atlantida: priešvaninis pasaulis” (per 8 metus ji buvo 23 kartus pakartotinai išleista). Knyga iš karto tapo sensacija ir sukėlė didžiausią istorijoje susidomėjimo Atlantida bangą. Priešingai nei kuklusis Platonas, I. Lojola Donelis drąsiai ėmėsi skelbti visus abejotinus faktus kaip pačią gryniausią tiesą, deklaratyviu savo rašymo stiliumi įtikinęs skaitytojus, kad paslaptingasis žemynas nėra mitas. Vėliau viena iš šio rašytojo hipotezių, kuri teigia, kad arijai buvo atlantų palikuonys, rėmėsi ir nacių vadas Hitleris.

Šiuolaikinis atlantologijos Platonas iškėlė daug net ir dabar mokslininkų aplinkoje diskutuotinų teorijų ir parodė, kad žemė slepia kur kas daugiau paslapčių, nei mes manome. Dėl šio vyro nuopelnų XIX amžius laikomas Atlantidos atgimimo pradžia.

O kaip galėtų būti iš tiesų, arba Platono filosofija

Visi ligšioliniai Atlantidos tyrinėjimai rėmėsi Platono tekstais, bet nė vienas tyrinėtojas nebandė suprasti paties svarbiausio dalyko – Platono filosofijos. Atlantologai paraižiu skaitė „Timėją” ir „Kritiją”, tikėdamiesi surasti neginčijamus faktus, kurie leistų patvirtinti Atlantidos egzista-

vimą. Niekas nesistengė įsivaizduoti, kokių tikslu – o tai svarbiausia – Platonas papasakojo šią istoriją apie salą, kurioje gyveno dorovinga, teisinga civilizacija.

Platonas buvo pirmasis idealistas, jo filosofijoje tikrovė ir realūs faktai svarbūs tiek pat, kiek reklamos kūrėjams svarbi tiesa apie reklamuojamą gaminį. Tai nereiškia, kad Antikos filosofas buvo melagis, priešingai – tiesa ir jos pažinimas jam buvo svarbiausi dalykai, tačiau jo veikaluose Sokratas pasakoja, švelniai tariant, ir akių dūmimui skirtas istorijas, kurių tikslas paprastas – nuraminti draugus, kurie liūdi dėl artėjančios filosofo mirties. Tai įrodo, kad tikint kiekviena Platono parašyta eilute pažodžiui, galima pradėti ieškoti ano pasaulio žemės gelmėse.

Atlantologų tyrimuose stebina ir tai, kad jiems pro akis praslysta kitas, labai svarbus Platono veikalas – „Įstatymai”. Būtent jame filosofas išdėsto tobulos valstybės – Magnezijos – idėją. Ši valstybė, jo manymu, turėjo būti tokioje saloje kaip Kreta: atskirta nuo išorinio pasaulio. Joje turėtų gyventi lygiai 5,040 gyventojų. Niekas šioje saloje negalėtų net išprotėti. Jei pasimaišytų protas, žmogų išsiųstų iš salos ir jei po penkerių metų jis vis dar nebūtų pasveikęs – jo lauktų mirtis. Tokia idėja nebuvo labai populiari, todėl logiška, kad Platonas, užuot kūręs galimos *būti* valstybės modelį, galėjo nuspręsti papasakoti apie valstybę, kuri jau *buvo*.

Ir vis dėlto gal ji buvo...

Jei tikėsime Albertu Enšteinu, *vaizduotė yra svarbesnė už žinias*. Galbūt ne svarbesnė, bet tikrai įtaigesnė. Tačiau norint *rasti* Atlantidą, pirmiausia reikia iki galo suvokti, kokia yra jos idėja. Ką ja iš tiesų norėjo pasakyti filosofas?

Nuo to laiko, kai gyveno Platonas, pasaulyje *apsilankė* labai daug žmonių, tik, deja, buvo mažai tokių, kurie suvoktų, kad viskas prasideda ir baigiasi idėja. Gal Atlantidos idėja yra tobulo, idealaus žmonių gyvenimo metafora. Žmonių, kurie būdami pažangiausios civilizacijos atstovais, nesugebėjo išlikti. Gal tai fatališkas ženklas, akivaizdžiai rodantis, kad ir mums gali taip nutikti. Ši idėja verčia šiek tiek atsargiau žiūrėti į visus mokslų laimėjimus ir bet kuriuo atveju, visada palieka daug neatsakytų klausimų, į kuriuos atsakymus galima rasti ne vandenynų gelmėse, bet Platono filosofijoje. □

Tas laisvės nevertas, kas negina jos...

RAIMUNDAS MARIUS LAPAS

Esame dviejų gražių švenčių – JAV nepriklausomybės paskelbimo ir karaliaus Mindaugo karūnavimo dienų – išvakarėse. Tiesa, pastaroji „naujai išrasta“ ir dar neprigijo – manyčiau, ne tik tarp išeivių. Gi liepos 4 d. visi mes, gyvenantys Amerikoje, turime galimybę pailsėti, pabūti su mylimais žmonėmis, pasikepti kieme dešrelių, pagurkšnoti alučio, pasigrožėti fejerverku. Patriotiškai nusiteikę prie namų iškelia JAV vėliavą. Ne veltui juk daugelis vyko į Dėdės Semo žemę su viltimi rasti geresnį gyvenimą – Amerika iš tikrųjų suteikdavo tokios laisvės ir galimybių, kurių kitur negalėjai rasti. Manau, Amerikos lietuviai turi kuo didžiuotis ir gali būti dėkingi čia gyvendami. Tik ar mokame tą dėkingumą išreikšti?

Daug ko galime pasisemti iš savo pačių praeities. Tad gal būtų prasminga šiomis dienomis prisiminti Laisvės varpo, kurį prieš 90 metų Amerikos lietuviai padovanojo iš karo pelenų atsikėlusiai ir savo nepriklausomybę paskelbusiai Tėvynei, istoriją.

Įdomu, ar daug kas iš mūsų ją žino?

Vieno advokato sumanymas

Mintį apie varpą, skirtą Lietuvai, pirmiausiai iškėlė JAV lietuvių visuomenės veikėjas advokatas Jonas Bagdžiūnas 1919 m. gegužės 9 d. Čikagos lietuvių draugijų konferencijoje. Įkvėpimas jam kilo prisiminus Filadelfijoje kabantį „Liberty Bell“, kuris simbolizavo 1776 m. liepos 4 d. paskelbtą JAV piliečių laisvę ir nepriklausomybę.

Visiems entuziastingai pritarus, varpas buvo užsakytas ir per trumpą laiką nulietas vienoje Saint Louis metalurgijos gamykloje. Birželio 5 d. daugiau kaip 600 kg sveriantis 1,2 m aukščio bei 1 m pločio varpas atgabentas į Čikagą. Buvo skubama, kadangi birželio 9 d. turėjo prasidėti Amerikos lietuvių seimas, o Laisvės varpo pristatymas būtų šio suvažiavimo kulminacija.

Amerikos lietuvių seimas

Amerikos lietuvių seimas įvyko 1919 m. birželio 9–11 dienomis Čikagoje. Suvažiavime dalyvavo net 500 įvairių organizacijų atstovai. Seimui pirmininkavo S. Gegužis, vicepirmininkai buvo advokatai J. Lopatto ir P. Bračiulis, sekretoria-

vo J. E. Evaldas ir V. K. Račkauskas. Buvo sudarytos įvairios komisijos: į rezoliucijos komitetą įėjo B. K. Balutis, P. Bračiulis, J. Kučinskas, S. Kodis, J. Hermanavičius, V. Jankus, J. Liutkauskas, M. Vinikas ir dr. J. Jonikaitis. Į spaudos – S. Kodis ir dr. K. Drangelis, finansų – J. Bagdžiūnas, J. Elijošius, P. Pivariūnas, S. Biežis bei M. Dudas. „Maršalkų“ (t.y. tvarkdarių) pareigas Seimo metu ėjo Bijanskas, Jucius, Dimša ir Vilkavičius.

Pirmą kartą varpas suskambėjo birželio 8-ąją, Seimo išvakarėse. Simbolinės varpo perdavimo iškilmės buvo labai įspūdingos. Į centrinę Čikagos aikštę sugužėjo apie 5,000 žmonių. Dalyvavo Čikagos savivaldybės ir net JAV federalinės valdžios atstovai. Laisvės varpas buvo pakabintas specialiai įrengtoje žaliais vainikais papuoštoje arkoje. Vienoje pusėje garbės sargyboje stovėjo operos solistė Barbara Darlys, kitoje – dainininkė Stefa Staniuliūtė.

Kiekvienas iš dalyvavusių, paaukojęs Lietuvos atkūrimui bent vieną dolerį, galėjo paskambinti varpu. Barbara Darlys, perduodama varpą, išeivijos vardu prašė atsiminti, kad laisvė yra brangiausias turtas pasaulyje.

Iškilingas Amerikos lietuvių seimo koncertas įvyko birželio 8 d. miesto centre esančiame Auditorium teatre. Susirinkusius sveikino Iliojaus gubernatorius Frank O. Lowden, Čikagos burmistras William Hale Thompson, JAV Kongreso narys A. J. Sabath, Iliojaus atstovas Vašingtone David Shanahan, Cook apskrities generalinis prokuroras George F. Barrett, Taikos konferencijos lietuvių delegacijos narys advokatas J. Lopatto bei iš Niujorko atvykęs Amerikos lietuvių tautinės tarybos vicepirmininkas V. Jankus. Muzikinę programą koordinavo Stasys Šimkus, todėl nenuostabu, kad jo vadovaujamas „Birutės“ choras atliko didesnę koncerto dalį. Savo dainomis publiką taipogi pamalonino solistė Marijona Rakauskaitė, violončelininkas Hans Hess, kapralas Pranas Jakutis ir dainininkė Stefa Staniuliūtė. Iškilmės vadovavo advokatas Jonas Bagdžiūnas.

Varpo kelionė – ilga ir sudėtinga

Lietuvos laisvės varpo išleistuvės Čikagoje įvyko 1919 m. rugpjūčio 24 d. Renginyje sutraukė net 10,000 lietuvių. Meninę programą ir vėl atliko Marijona Rakauskaitė bei „Birutės“ choras. Sveikinimo žodžius tarė amerikietis pulk. J. Clinnin, kun. P. Conway, komp. S. Šimkus ir dr. St. Biežis. Tą dieną buvo surinkta daugiau nei 5,000 dolerių aukų.

Vėliau Lietuvos laisvės varpas apkeliavo daugelį lietuvių kolonijų Amerikoje. Po metų 1920 m. rugpjūčio 15 d. varpas sugrįžo į Čikagą. Ta proga Lietuvių auditorijoje buvo suruoštas iškilmingas minėjimas. Kartu buvo paminėtas ir Vilniaus atgavimas. Minėjime dalyvavo ir Lietuvos misijos atstovas Jonas Vileišis, kuris perėmė Laisvės varpą. Jis padėjo už dovaną ir aukas. Vileišis lydėjo maj. P. Žadeikis. Lietuvos Misijos žinion atiteko pats Laisvės varpas, apie jį sukurtas kronikinis filmas, aukotojų sąrašai, buhalterijos knygos ir varpo komiteto pinigų likučiai. Iš viso tam tikslui buvo suaukota 16,290.96 dolerių. Laisvės varpo išleistuvėse dalyvavo 66 draugijų atstovai. 41 organizacijos paaukotos lėšos siekė 1,772 dolerių.

Amerikos lietuvių dovana, po 90 metų dar neįteikta adresatui.

Lietuvos Laisvės varpo garbės ženklas. JAV, 1936. Dailininkas nežinomas.

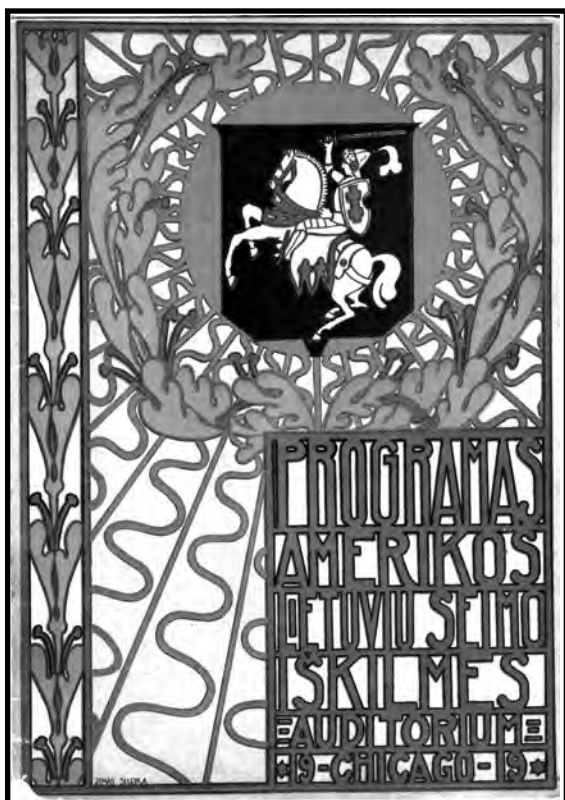
Kodėl varpas iškart nesuskambo?

Laisvės varpo kelias į Lietuvą buvo ilgas. Sumanytojai ir aukotojai varpą skyrė Vilniui. Jo dūžiai iš Gedimino pilies bokšto turėjo aidėti senosios Lietuvos sostinės padangėje. Tačiau lenkams okupavus Vilnių 1920 metų rudenį, Laisvės varpas daugiau kaip pusterčių metų išbuvo Amerikoje.

1921 m. vasario 16 d. buvusiame 111-ojo Dono kazokų pulko manieže ir cerkvėje įsikūrus Karo muziejui ir cerkvės bokštą pritaikius varpams, Laisvės varpą iki Vilniaus išvadavimo nuspręsta priglausti Kaune.

„Šiandien vakare pareina į Kauną didi Amerikos lietuvių dovana nepriklausomai Lietuvai – Laisvės varpas. Laisvės varpas, laimingai perplaukęs okeaną, buvo sutiktas Liepojuj ir pasiūstas į Kauną. Ministerių kabineto nutarimu Laisvės Varpas pavestas Karo muziejui ir bus iškeltas muziejaus bokšte. Juo bus skambinama šiais atvejais: 1) politinių švenčių dienomis, 2) karo šventėmis, 3) kultūrinių švenčių dienomis“. Taip džiaugsmingai savo skaitytojams pirmame puslapyje 1922 m. sausio 13 d. paskelbė Kaune ejęs dienraštis „Lietuva“.

Daugiau kaip mėnesį varpas buvo rodomas prie neseniai pastatyto paminklo „Žuvusiems už Lietuvos laisvę“. O vasario 16 d. įvyko didingos iškilmės. Varpas buvo pašventintas stebint milžiniškai miniai. Atvyko Vyriausybės, Steigiamojo seimo vadovai, vienas kitas žymesnis veikėjas iš

Amerikos lietuvių seimo 1919 m. suvenyrinis bukletas. Viršelio autorius dail. Jonas Šileika.

Kartų polilogas modernioje erdvėje

ALDONA ŽEMAITYTĖ

Šių metų birželio 20 dieną Vilniuje, Konstitucijos prospekto 22, atidaryta Nacionalinė dailės galerija. Jos rekonstrukcija ir nuolatinė jos ekspozicija – XX a. Lietuvos dailė – yra Lietuvos vardo tūkstantmečio projektas.

Lyg brangenybių dėžutė... Taip prieš keletą dešimtmečių pasakė architektas Gediminas Baravykas man, „Literatūros ir meno“ žurnalistei, rašančiai apie architektūrą. Brangenybių dėžutė jis savo vizijoje regėjo naują savo kūrinių – muziejų, kurį jam buvo leista suprojektuoti pagal specifinę paskirtį – kaip Revoliucijos muziejų. Ideologizuotą, sovietizuotą statinį... Bet tikrasis menas išsprūsta iš ideologijos spąstų. Architektui pastatas visų pirma buvo muziejus, kurio paskirtis priglobti, saugoti, rodyti, šviesti, įkvėpti kūrybai. Muziejuje lankytojai susiduria su dvasinėmis brangenybėmis, ir ne G. Baravyko bėda, kad jo kūrinys buvo sudarytas ir dvasine, ir materialiąja prasme. Architektas dėl to labai sielojosi, bet laikas yra visagališkesnis už žmonių istoriją. Viduje sudarytas menkavertėmis pertvaromis, tarp kurių stovėjo, kabėjo ar gulėjo sovietinės okupacinės pergales prieš tautų laisvę simboliai, pastatas sulaukė Lietuvos atgimimo, kuris atidarė visus šliuzus laisvei. Revoliucijos muziejus tapo Valsybės muziejumi, bet Atgimimo laikų ekspozicija, sudaryta paskubomis, veikė labai trumpą laiką ir paskendo tarp tų pertvarų, tarp kurių ėmė sėkmingai veikti neaiškios paskirties kontorėlės. Pagaliau pastatą perėmė Lietuvos dailės muziejus. Ir tada imta kalbėti, kad čia – būsimoji Nacionalinė dailės galerija, apie kurią tiek svajota, kalbėta, kai Dailės muziejui su savo meno lobiais reikėjo kraustyti iš tikintiesiems gražinamų bažnyčių, iš Vilniaus rotušės ir kitų patalpų, kuriose sovietmečiu buvo dalimis išmėtyta laiko ir kūrėjų aspektu turtinga nacionalinė dailė.

Kas yra dailės galerija, meno muziejus? Tai vieta, kur susikryžiuoja laiko ir erdvės tirštuma, kur sutelpa šimtmečiais kurtas tautos ar valstybėje gyvenusių/gyvenančių tautų menas. Šiuo atveju – XX amžiaus Lietuvos dailė. Vilniaus ir Kauno meno mokyklos, taip pat dalis lietuvių išsivijęs meno...

Apie nacionalinę dailės galeriją kalbėta jau kone dvidešimt metų, nuo pat Nepriklausomybės pradžios, ir nuomonių būta įvairių. Vieni ją matė šalia (arba vietoje) buvusių Dailės parodų rūmų (dabar ŠMC) Vilniaus senamiestyje, kur per dešimtmečius susiformavo lankytojų trauka. Sovietmečiu į šiuos architekto V. Čekausko vykusiai suprojektuotus rūmus kaip į svetingus namus ateidavo kelios žiūrovų kartos: čia vykdavo tarptautinės bienalės, jubiliejinės ir personalinės, taip pat grupinės parodos. Čia brendo menininkų sambūriai ir judėjimai, avangardistai ir individualistai, tyliai ar triukšmingiau besipriešinantys ideologizuotam sovietinio režimo menui. Dailės parodų rūmai buvo savi daugeliui vilniečių, kol netapo Šiuolaikinio meno centru, kuris mieliau kvietė svetimšalius menininkus, atitinkančius šiuolaikinio meno kanonus, bet nesuprantamus daugeliui tradicinio meno gerbėjų. Pagaliau ŠMC ir neįsileido tradicionalistų, klasikinės dailės vertybes išpažįstančių menininkų. O turtinga mūsų dailės istorija liko visai už borto.

Toks ekskursas į ŠMC šiame rašinyje atsirado ir todėl, kad pastaruoju metu imta svarstyti ne tik apie būsimos Nacionalinės dailės galerijos, bet ir apie modernaus meno institucijos – Gugen-

Raimondo Urbakavičiaus nuotraukose – galerijos pagrindinio fasado ir interjero fragmentai.

heimo/ Ermitažo muziejaus – situaciją. „Kai turėsime Nacionalinę dailės galeriją, mums nebus reikalingas joks Gugenheimo muziejaus filialas“, – sako Lietuvos dailės muziejaus direktorius Romualdas Budrys, kuris ir buvo pagrindinis Nacionalinės dailės galerijos idėjos variklis, dvasinis vadovas, apdairiai pasirinkęs patikimą padėjėją – tą idėją puikiai suprantančią ir pasiruošusią ją įgyvendinti meno istorikę, Nacionalinės dailės galerijos direktorę Lolitą Jablonskienę.

R. Budrys kiekvieną sutiktą ir jį artimiau pažįstantį žmogų nuolat stebina savo dvasiniu dualizmu: jis ir svajotojas – vizionierius ir realistas, turintis didelę pramušamąją galią. Jo dvasinė skloda gražiai derina abi veiklaus žmogaus savybes, o neregėta energija ir vitališkumas nepaliauja stulbinti ir tuos, kurie gyvena šalia jo, ir tuos, kurie su juo susiduria tik kartas nuo karto. Romualdas Budrys laiko save buvusio ilgamečio Lietuvos dailės muziejaus direktoriaus Prano Gudyno mokiniu. Ir ugdo sau pamainą, kurios geriausia pavyzdžiais vadinčiau Vilniaus paveikslų galerijos vedėją Vytautą Balčiūną ir Nacionalinės galerijos direktorę Lolitą Jablonskienę. Nuostabus yra tas generacijų susikalbėjimas ir vertybinis perimamumas...

Grįžkime į Gedimino Baravyko pastatą, esantį šalia judraus, plačiajuosčio Konstitucijos prospekto dešiniajame Neries krante. Dešiniakrančio Vilniaus viziją prieš daugelį metų kūrė dar jauni

architektai, broliai Algimantas ir Vytautas Nasvyčiai. Susipažinus su Nacionalinės dailės galerijos koncepcija, netikėtai atsivėrė daug teigiamų jos buvimo toje Vilniaus erdvėje aspektų. Pastatas stovi prie Neries vingio, besisukančio nuo Žvėryno iki Gedimino kalno. Žiūrėdami nuo priešingoje upės pusėje esančio miesto centro ir senamiesčio, regime didelę neužstatytą erdvę su J. Mikėno skulptūra „Pirmosios kregždės“, simbolizuojančia Lietuvą, iš savo delno skrydžiui leidžiančią laisvės paukščius, pavasario pranašus. Čia pat ir sakurų, japoniškų vyšnių, sodelis, kuris irgi kalba apie pavasario stebuklą. Už skulptūros tuoj prasideda laiptai, kuriais kopiname į pastatą, žinodami, kad lipame į meno šventovę. Lygiagrečiai laiptams aukštyn kyla balti stačiakampiai monumentalūs tūriai, slystantys vienas pro kitą tolyn. Jie tarsi kybo ore, nes pirmas aukštas – tai stiklinė siena, iš pastato vidaus žiūrovui atverianti fantastišką vaizdą į žalią erdvę po kojomis, į Baltąjį tiltą per Nerį, į šv. Jokūbo ir Pilypo bažnyčią ir Vilniaus stogus, nejučia aukštėjančius Tauro kalno link.

Neries slėnis – gaivus oro gurkšnis transporto dusinamame mieste, dar neįvertintas mūsų jaunų urbanistų ir menininkų, bet stebėtina intucija pajustas architektų – Nasvyčių ir Baravyko. Netoli Nacionalinės dailės galerijos sukasi Pedagoginio instituto žiedas, į kurį suteka keliai iš

Nukelta į 8 psl.

Kartų polilogas

Atkelta iš 7 psl.

Kauno, Ukmergės, Molėtų kryptį. Tad važiuojantys automašinomis turistai, ekskursantai ir pavieniai keleiviai per keletą minučių gali pasiekti galerijos mašinų stovėjimo aikštelę. Judrus Konstitucijos prospektas, šalia kurio dygsta Vilniaus dangoraižiai su juose įsikūrusiais bankais, viešbučiais, prekybos centrais, yra patogus tiems, kurie viešuoju transportu nori patekti į galeriją iš geležinkelio ar autobusų stoties, iš miesto centro.

Gediminas Baravykas gal būtų susijaudinęs ar net susigraudinęs, jei pamatytų, kad po rekonstrukcijos jo kūriny sužėrėjo pirmą kartą „brangenybių dėžutės“ galia. Neliko pertvarų, atsivėrė didelės, bet savaip jaukios erdvės, patogiais pusaukščiais kylančios aukštyn. Dešimtyje senojo pastato salių tilps nuolatinė XX amžiaus Lietuvos dailės ekspozicija. Beveik 500 kūrinių, sukauptų saugyklose ir, kaip minėjau, sovietmečiu išmėtytose ekspozicijose, pagaliau čia bus suradę savo prasmingą buvimą.

Rekonstruojant pastatą, atsirado naujų patalpų. Viena iš jų – moderni didžioji – 1000 kvadratinė metrų – keičiamųjų parodų salė. Šios pastato dalies stilius šiuolaikiškas – iš naujoviškų formų ir modernių medžiagų. Interjero linijos lentos, vyrauja perforuotas metalas, plastikas. Švieslangiai specialiai atlikti laivų gamykloje.

Galerijos atidarymo proga šioje salėje eksponuojama tarptautinė dailės paroda, skirta M. K. Čiurlionio ir jo amžininkų kūrybai. Ji, pavadinta „Spalvų ir garsų dialogai“, yra programos „Vilnius – Europos kultūros sostinė“ dalis. Parodos proga galerijos konferencijų salėje birželio 22 d. įvyko tarptautinė konferencija. Na, o konferencijų salė savo įranga prilygsta moderniam kino teatrui.

Specialus apšvietimas, puiki kondicionavimo sistema, nepriekaištinga vaizdo ir garso demonstravimo aparatūra... Visa tai už 750 tūkstančių litų, laimėjus Japonijos vyriausybės kultūros grantą. Visą aparatūrą, projektorius, akustinę įrangą sumontavo patys japonai. Žiūrovų salės vizualinis išpūdis gana apgaulingas: iš viršaus žiūrint ji gana kompaktiška, iš apačios – tarsi išsiplėčia. Tai dar vienas talentingo kūrėjo G. Baravyko architektūrinis „triuškas“. Joje vyks konferencijos, koncertai, bus rodomi filmai.

Galerija – ne tik ekspozicijų salė, bet ir edukacinis centras. Lolita Jablonskienė pasakoja, kad pastato viduryje suformuotos dvi edukacinės klasės, kuriose vienu metu galės mokytis – piešti, dirbti prie kompiuterių – po 20 žmonių. Čia vyks susitikimai, mokinių parodėlių peržiūros ir aptarimai. „Nacionalinės dailės galerijos tikslas – kaupti, tyrinėti, ir eksponuoti XX–XXI amžiaus Lietuvos dailę kaip pasaulio modernios ir šiuolaikinės kultūros dalį, plėsti žiūrovų akiratį, skatinti naujas Lietuvos dailės interpretacijas, ugdyti vizualiojo meno ir kultūros centrų, aktyvaus dia-

logo vietą“. Tokia yra galerijos direktorės Lolitos vizija. Ir galerijos misija.

Belieka pridurti, kad naująją Nacionalinės dailės galerijos dalį suprojektavo architektai Gintaras Kuginys, Audrius Bučas ir Darius Čaplinskas, laimėję pirmąją vietą viešame konkurse. Jų fantazijai priklauso ne tik didžioji keičiamųjų parodų salė, bet ir du priešingomis kryptimis pasvirę pastatai prie Konstitucijos prospekto. Jų ovaliniai langeliai primena tarsi laivo ar lėktuvo iliumina-

torius. Tuose pasvirusiuose „dvyniuose“ įrengti 24 kabinetai galerijos darbuotojams. Įdomiausia, kad žmogus, pakliuvęs į tokį kambarį, nejučia jokia pasvirimo išpūdis. Mat vidinės sienos suprojektuotos stačiais kampais. „Dvyniai“ tarnauja kaip „ekranai“, saugantys visą galeriją nuo gatvės triukšmo. O šviečiančiuose šių dviejų pastatų relaminuose ekranuose pastoviai transliuojama kultūros informacija. Vilniečių ir jų svečių patogumui. □

Tas laisvės nevertas

Atkelta iš 6 psl.

okupuoto Vilniaus. Lygiai 12 val. pasirodė prezidentas Aleksandras Stulginskis. Sugrojus maršui, jį pasitiko muziejaus viršininkas Vladas Nagevičius. Žemaičių vyskupo įgaliotas kanauninkas Juozas Tumas – Vaižgantas, užkopęs į senąjį bokštą, pašventino jį ir emociškai pasakė garsųjį bokšto pamokslą – eiliuotą savo kūrybos odę Laisvės varpui. Joje net 86 eilutės! Po pašventinimo į bokštą įlipo A. Stulginskis ir pirmasis paskambino varpu. Po prezidento skambino „Vilniaus žinių“ redaktorius P. Vileišis. Trečiasis, kuris turėjo skambinti varpu – seniausias JAV lietuvių visuomenės veikėjas aušrininkas J. Šliūpas – atvykti negalėjęs, todėl tą garbę perleido išėivijos atstovui Kaupui. Prasiėjęs kariuomenės paradui, Laisvės varpu skambino pirmasis Lietuvos karo invalidas Sereika ir jaunas skautas Virksa. Operos chorui sugiedojus Tautos himną, nuo Žaliakalnio aidėjo 16-os minosvaidžių šūvių saliuotas. Po to choras atliko specialią kompoziciją, orkestras – šventinį maršą.

1937 m. pastačius naujus muziejaus rūmus ir bokštą, jame buvo įmontuotas ir Laisvės varpas.

Kai 1939 m. rudenį Vilnius buvo sugrąžintas Lietuvai, buvo planuota Laisvės varpą perkelti ten. Buvo sudarytas varpo perkėlimo komitetas, kuriam vadovavo generolas V. Nagevičius. 1939 m. gruodžio 18 d. Čikagos laikraštis „Sandara“ paskelbė, kad Laisvės varpas bus pakabintas Katedros bokšte. Tačiau, kaip buvo rašoma, „gen. Nagevičius praneša, kad Laisvės varpą kabinti katedros bokšte neįmanoma. Varpas bus pakabintas Gedimino pilies bokšte. Tuo tikslu daromi paruošiamieji apskaičiavimai...“

Kaip puikiai žinome, po kelių mėnesių prasiėję pirmoji sovietinė okupacija. Bet ir be jos, ko gero, būtų iškilę techninių problemų perkelti var-

pą į Vilnių. Laisvės varpas pritvirtintas prie specialios metalinės konstrukcijos. Tai, beje, jį išgelbėjo okupacijos metais – vis pavykdavo pergudrauti valdininkus ir įtikinti juos, kad nukelti varpo, negriaunant bokšto interjero, neįmanoma.

Apmaudu, kad po 90 metų Amerikos lietuvių pageidavimas taip ir liko neišpildytas. O galėtų Laisvės varpo dūžiai pasveikinti šiemet vykstančius į Lietuvos sostinę mūsų šalies tūkstantmečio jubiliejaus proga. Deja, tuo nepasirūpinta, kaip, beje, nepasirūpinta tinkamai ir Valdovų rūmais...

Vietoje post scriptum ...

Laimei, kai kurie šiame straipsnyje paminėti įvykiai užfiksuoti autentiškoje kino juostoje. Štai Vaizdo ir garso archyvas Vilniuje turi filmą „Amerikos lietuvių pastangos Tėvynei neprigulmybę išgauti“, sukurtą 1919 metais. Archyvas turi tik dvi šios juostos dalis – pirmą ir trečią. Pirmoji vadinasi „Amerikos lietuvių seimas Čikagoje“. Didžiąją filmo dalį sudaro Seimo rengėjų, delegatų, Seimo prezidiumo, įvairių komisijų narių, Seimo banketo bei Laisvės varpo įteikimo nuotraukos. Filmuotų vaizdų labai nedaug. Išpūdingai atrodo didžiulis „Morrison“ viešbutis Čikagoje, kuriame apsigyveno Seimo nariai. Seimo rengėjų – K. Drangelio, J. Bagdžiūno ir B. Burkaus – pasitarimas kambarėje prie stalo atrodo kaip surežisuotas. Pirmos dalies pabaigoje nufilmuoti ir laikraščiai, kuriuose buvo rašoma apie šį įvykį. Trečia dalis prasiėda labai įdomiu tekstu: „Lietuviai apsigyvendami... Laisvoj žemėj įgijo savo nuosavybes, uždėjo pirklybas ir tapo konstruktyviais...“ Šiame filme rodomos įvairios Čikagos lietuvių kolonijos. Kadruose vyrauja nufilmuoti prie bažnyčių sustoję, lyg pozuotų nuotraukai, lietuvių būriai. Iš šios dalies sužinome ir apie Juozapą Saunorą, „kuris lai-

ko rekordą Čikagoje gausiausio aukotojo Lietuvos reikalams“. Filmą pasibaigia Laisvės varpo piešiniu ir patriotišku šūkiu „Skambink per amžius vaikams Lietuvos, tas laisvės nevertas, kas negina jos“. □

! Laisvės varpo kronikinio filmo seansus sugūžėdavo tūkstančiai. Vieno tokio seanso skelbimas Čikagos dienraštyje „Naujienos“.

Nuotraukos iš autoriaus archyvo